

Зазимко Оксана Іванівна –
помічник Першого заступника Секретаря
Ради національної безпеки і оборони
України

Особливості запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні

У статті наведено кримінологічну характеристику процесів запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні.

Одним із головних завдань кримінології є розробка системи заходів, спрямованих на запобігання злочинам. За роки незалежності України дослідження проблем теорії і практики запобігання злочинам отримало належний розвиток та знайшло відображення у працях відомих вітчизняних вчених: Бандурки О.М., Голіни В.В., Даньшина І.М., Зелінського А.Ф., Закалюка А.П., Костенка О.П., Литвака О.М., Лопушанського Ф.А., Лихолоба В.Г. та ін. Однак, не дивлячись на здобутки кримінологічної науки в питаннях протидії злочинності, поки що не створено єдиної системи запобігання злочинам, у тому числі у сімейно-побутовій сфері, питому вагу яких становлять подружні вбивства.

Важливе місце у системі запобігання злочинам посідають індивідуальні заходи протидії злочинності, які являють собою „сукупність взаємопов'язаних заходів впливу, що застосовуються до особи з метою запобігання вчинення нею злочину” [1, с. 121].

Запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні – це робота із визначеними особами, поведінка яких свідчить про можливість вчинення ними злочину.

Вбачається, що індивідуальна профілактика подружніх убивств – складний багатоаспектний процес, етапи якого мають свою послідовність і нерозривно пов'язані один з одним. Так, визначення кола осіб, характер минулої або справжньої поведінки яких дозволяє з тією чи іншою мірою імовірності передбачувати можливість їх майбутньої протиправної поведінки у вигляді подружнього вбивства, а також дослідження причин та умов, що детермінують злочинні наміри є основою для прогнозування індивідуальної злочинної поведінки. Виходячи з індивідуального прогнозу найменших змін у поведінці особи, яка досліджується, можливо оперативно корегувати її поведінку за допомогою заходів, що розробляються також на основі прогнозу.

Суть індивідуального попереджувального впливу полягає в тому, що він повинен випередити формування мотиву злочину. Тобто, запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні покликано не допустити формування умислу на вчинення злочину шляхом виявлення та усунення причин злочину та умов, що йому сприяють, а також вжиття відповідних заходів щодо подолання або нейтралізації асоціальної поведінки.

Слід відразу зазначити, що даний напрям запобігання подружнім убивствам ускладнений тим, що вже на першому етапі – виявлення осіб, здатних вчинити подружні вбивства – виникають труднощі, пов'язані з тим, що здебільшого подружні вбивства вчинюються імпульсивно, без попередньої підготовки, коли у поведінці майбутнього злочинця не вбачається злочинних рис, а стадії вчинення злочину відбуваються майже одночасно. Разом з тим, заходи індивідуального запобігання повинні застосовуватись ще до зародження злочинної мотивації, з метою недопущення вчинення подружнього вбивства.

Оснoву заходів індивідуальної профілактики подружніх убивств, на нашу думку, повинна становити така діяльність, яка перешкоджала б негативним впливам уражати антисуспільними поглядами індивідуальну свідомість людини. Йдеться про заходи з корекції мотиваційної сфери потенційних злочинців, які, на нашу думку, повинні базуватися на рекомендаціях і знаннях психологічної науки і її прикладних галузей.

Таким чином, запобігання подружнім вбивствам на індивідуальному рівні включає в себе чотири основних взаємопов'язаних етапи. Розглянемо їх.

1. На першому етапі індивідуальної профілактики подружніх убивств необхідно здійснювати заходи щодо виявлення об'єктів індивідуальної протидії.

Виявлення подружніх пар, яким притаманні конфліктні взаємини, агресивно-насильницькі шляхи їх розв'язання – першочергове завдання суб'єктів запобігання. Адже, на стадії зародження конфлікту значно легше корегувати його й відповідно попередити небажаний злочинний спосіб вирішення. Отже, даний захід покликаний вплинути на конфліктну ситуацію до того як подружній конфлікт досягне крайньої форми його вирішення – подружнього вбивства.

Джерелами збору інформації можуть бути: 1) листи, скарги, заяви громадян, організацій та установ про аморальну, правопорушуючу, злочинну поведінку одного або обох членів подружжя; 2) протоколи про адміністративні правопорушення членів подружжя; 3) журнали обліку затриманих і доставлених у чергову частину за побутові правопорушення; 4) оперативна інформація; 5) матеріали кримінальних справ стосовно одружених осіб; 6) дані про умовно засуджених і звільнених одружених осіб з місць позбавлення волі; 7) матеріали медичних закладів стосовно осіб, які страждають на алкоголізм, наркоманію, токсикоманію, а також стосовно осіб, які перебувають на обліку у вендиспансері; 8) реєстраційні матеріали травмпунктів, жіночих консультацій стосовно побиття, загроз, тілесних ушкоджень та інших видів фізичного та психологічного насильства з боку чоловіка/дружини; 9) матеріали РАЦСів та судів про розлучення, або про факти подачі заяв про розлучення; 10) дані житлово-комунальних установ, служб соціального захисту населення, органів опіки і піклування про сім'ї, що проживають у складних житлових, матеріальних умовах; 11) дані служб зайнятості населення стосовно одружених осіб, які отримують допомогу по безробіттю; 12) дані дошкільних та загальноосвітніх закладів, стосовно „важких” дітей, умов їхнього проживання та виховання.

Дослідження інформаційних джерел вимагає вивчення кримінологічно значущих рис, характеристик і особливостей особистості, які свідчать про асоціальну спрямованість цих осіб. З огляду на це ми виділяємо наступні групи осіб щодо яких необхідно застосовувати заходи індивідуального впливу:

- особи, які перебувають на профілактичному обліку через їх схильність до проявів сімейного насильства, і стосовно яких було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- особи, які перебувають на обліку в медичних закладах через зловживання ними алкоголем, наркотично залежні особи, а також особи, які страждають на психічні захворювання;
- особи, які ведуть аморальний, бездіяльно-розгульний, паразитичний спосіб життя і відрізняються підвищеною збудженістю, психологічною неврівноваженістю, агресивністю, схильністю до бешкетування, побутових сварок, сімейного та подружнього насильства;
- особи, які притягалися до адміністративної відповідальності за дрібне хуліганство, порушення правил співжиття; особи, які перебувають під адміністративним наглядом;
- особи, які потерпають від проявів подружнього насильства;
- колишнє подружжя, яке проживає разом, через відсутність окремого житла;

- особи, які звільнилися з місць позбавлення волі, зокрема ті, які вчинили насильницькі злочини проти особи.

Суттєвою допомогою при реалізації заходів запобігання подружнім вбивствам на даному етапі може стати постановка на профілактичний облік виявлених неблагополучних подружніх пар, спілкування яких свідчить про ймовірність криміногенних способів вирішення конфліктних ситуацій. Необхідність створення банку даних, який містив би дані про конфліктні подружні діади, викликана тим, що ведення такого обліку дозволило б суб'єктам попередження контролювати криміногенні процеси, які відбуваються в житті підоблікових подружніх пар з метою своєчасного втручання задля обмеження проблемного протистояння та, як наслідок, недопущення подальшого небезпечного розвитку подружнього конфлікту. Окрім того, з метою ліквідації такої прогалини, як відсутність офіційної статистики вчинення подружніх убивств, необхідно внести відповідні зміни в статистичні форми звітності в МВС України.

2. Наступним етапом індивідуальної профілактики подружніх убивств є вивчення особистостей визначених осіб і причин негативного впливу на їхню свідомість із подальшим фіксуванням отриманої інформації. Знання про характерні риси особистостей, джерела негативного впливу на них дозволять розпізнати схильність до вчинення подружнього вбивства і, що головне визначити ступінь ймовірності його вчинення, тобто дасть можливість прогнозування ймовірності вчинення подружнього вбивства. Від останнього залежить вибір заходу індивідуальної профілактики подружнього вбивства, і що особливо важливо, своєчасність його застосування.

3. Діагностика конфліктуючого подружжя. Даний етап індивідуального впливу необхідний для виявлення обставин, що впливають на динаміку подружніх убивств та об'єктивної оцінки стану подружніх відносин. Шляхом вивчення та аналізу джерел отримання інформації, яка має профілактичний інтерес, спостереження, опитування, бесід із близьким оточенням і безпосередньо з подружжям, запровадження спеціального моніторингу на предмет криміногенної ситуації подружніх пар в Україні, причин і умов, що сприяють конфліктності в подружньому житті, компетентні особи та органи можуть зробити висновки щодо стадії розгортання конфліктних відносин подружжя з метою виявлення криміногенних факторів, які детермінують подружні вбивства і розробки адекватних спеціально-профілактичних заходів їх попередження.

4. Застосування заходів запобігання подружнім убивствам індивідуального характеру, спрямованих на корекцію мотиваційної сфери потенційних злочинців.

У залежності від ступеню викривленості мотиваційної сфери потенційного злочинця варто застосовувати різні форми запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні: заходи виховного, психологічного, медичного, кримінального, адміністративного, цивільно-правового та реабілітаційного впливу.

Так, на ранніх етапах варто застосовувати до осіб, поведінка яких свідчить про можливість вчинення ними подружнього вбивства, заходів виховного та психологічного впливу.

До цієї групи індивідуально-профілактичних заходів включається робота у психологічному та психотерапевтичному напрямі з метою корегування агресивно-насильницької поведінки особи, зняття психологічної напруги, допомоги з пошуку соціально допустимих шляхів виходу із подружнього конфлікту. Інакше, вказана група заходів покликана не допустити впливу виявлених негативних джерел до того, як свідомість особи може бути уражена ними, у результаті чого відбудеться відхилення мотивації в злочинному напрямі.

Практика застосування в багатьох країнах такої форми роботи на індивідуальному рівні як сімейні групові наради (далі – СГН) має досить позитивний результат та може стати корисною для України. Це форма допомоги, яка є альтернативою соціальним службам і центрам. Перевага її полягає в тому, що

звертаючись до соціальної служби чи кризового центру, особа отримує допомогу у вигляді тимчасового рішення, однак проблема залишається невирішеною і остаточне рішення й вихід із кризової ситуації подружжя вимушене шукати самотужки. Суть СГН полягає в тому, що члени подружжя/сім'ї разом із фахівцями намагаються розв'язати проблеми та прийняти остаточне рішення.

Важливу роль у СГН відіграє інформаційна частина. Всі учасники обмінюються інформацією щодо причин насильства, хто його вчиняє, про розвиток явища по спіралі, з якої важко вийти. Залучений фахівець надає інформацію про те, яку допомогу, безпосередню чи опосередковану пов'язану з питанням насильства, можна отримати: відповідні консультації; навчання поведінці для контролю за агресією; житлові та фінансові проблеми; проблеми, пов'язані з безробіттям чи захворюваннями. Коли люди, які мають разом знайти рішення, отримують інформацію, вони ясно усвідомлюють суть проблеми та її можливі рішення. Чим більше працівників служб працюють разом, тим легше знайти остаточне рішення.

Система заходів запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні не завжди забезпечує переорієнтацію криміногенної спрямованості потенційних злочинців. У силу об'єктивних особливостей розвитку подружнього конфлікту досить складно, а іноді й неможливо за допомогою лише заходів психологічно-виховного впливу припинити розвиток конфлікту та не допустити криміногенного способу його вирішення. У таких випадках виникає необхідність застосування заходів кримінального, адміністративного та цивільно-правового впливу.

Особі, яка вчинила насильство щодо подружжя або іншого члена сім'ї/родини, за умови, що в її діях немає ознак злочину, працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, про що повідомляється під розписку. Одночасно таких осіб беруть на відповідний профілактичний облік [2]. Окрім того, під час реєстрації офіційного застереження, правопорушника попереджають про можливість притягнення до цивільно-правової, адміністративної, кримінальної відповідальності за вчинення подібних дій у майбутньому.

Після отримання офіційного попередження у разі вчинення насильства щодо члена подружжя чи іншого члена сім'ї/родини такою особою дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної міліції у справах неповнолітніх за погодженням з начальником органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис, в якому вказується, що саме забороняється чинити особі, стосовно якої він винесений: чинити конкретні акти насильства щодо подружжя, отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства, розшукувати її, якщо вона за власним бажанням перебуває у невідомому для кривдника місці, відвідувати таку особу, вести з нею телефонні переговори [2].

Очевидно, що заборони, які витікають із захисного припису, відіграють важливу роль у запобіганні подружнім убивствам. У зв'язку з цим, на нашу думку, було б доречно доповнити їх перелік з метою підвищення безпеки потенційних жертв подружніх убивств і сімейного насильства взагалі: приписом за яким особа, яка вчиняє насильство, повинна тимчасово покинути оселю, незалежно від права власності на неї; приписом, що забороняє особі, яка вчиняє насильство, наближатися до місць перебування жертви; приписом, що забороняє особі, яка вчиняє насильство, користуватись і тримати вогнепальну та холодну зброю; приписом, що передає право піклування про дітей; приписом, що забороняє побачення з дітьми, або допускає їх у присутності спостерігача.

Невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, згідно зі ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, тягне за собою накладання штрафу від одного до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано

адміністративному стягненню за вчинення насильства щодо члена подружжя чи іншого члена сім'ї/родини або невиконання захисного припису – тягнуть за собою накладання штрафу від трьох до семи неоподаткованих мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, а якщо за обставинами справи застосування цих заходів буде визнано недостатнім – адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

При накладанні штрафу на винного, опосередковано страждає і жертва, оскільки вони продовжують мешкати під спільним дахом, несуть спільні фінансові зобов'язання. У подібних випадках, вважаємо, було б більш доречно й ефективно встановити й альтернативні форми відшкодування, при цьому пересвідчуватись, що жертву фінансові відшкодування не торкнуться.

Разом із тим, окрім перелічених заходів щодо особи, яка вчинила насильство щодо члена подружжя, судом може бути прийнято рішення про стягнення з такої особи коштів на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у кризових центрах для жертв насильства в сім'ї, центрах медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Отже, наслідки і заборони, які витікають із офіційного попередження захисного припису, відіграють суттєву роль не лише у попередженні насильства в сім'ї, але й у запобіганні подружнім вбивствам.

Крім того, поза захистом залишається життя, здоров'я честь та гідність колишніх членів подружжя, які стають жертвами у 8 % випадків. Тому, на нашу думку, Закон України „Про попередження насильства в сім'ї” вимагає деяких доповнень. Зокрема, до жертв насильства в сім'ї вбачається необхідним віднести і колишніх членів подружжя.

Незалежно від того, чи містять дії особи ознаки злочину чи правопорушення до особи, яка вчинила насильство щодо члена подружжя до такої особи можуть бути застосовані заходи цивільно-правового впливу у вигляді відшкодування потерпілому моральної та матеріальної шкоди відповідно до ст.ст. 1166, 1167 ЦК України.

До осіб, які вчинили насильство щодо члена подружжя, за умови що їх дії містять ознаки злочину, може бути застосована кримінальна відповідальність.

Часто подружньому вбивству передують й інше насильство одного члена подружжя щодо іншого, що призводить до заподіяння потерпілим тілесних ушкоджень або побоїв чи мордування без спричинення тілесних ушкоджень.

У зв'язку з цим співробітникам міліції необхідно приділяти підвищену увагу розгляду повідомлень громадян стосовно проявів насильства щодо одного із подружжя і ретельно перевіряти їх на предмет встановлення у діях правопорушника ознак злочину. У разі наявності в їхніх діях складу злочину, винних необхідно притягувати до кримінальної відповідальності. Тим самим досягається запобігання вчиненню ними подружніх убивств.

Суб'єктам подружжя як колишнього, так і теперішнього, винним у вчиненні вищенаведених злочинів щодо іншого суб'єкта подружжя, було б доцільно запропонувати добровільно пройти спеціальну програму, що повинно розглядатися не як заміна покаранню, а як додатковий захід, спрямований на попередження насильства. Програма має носити виховний характер і бути спрямована на зменшення агресивності та отримання знань щодо вміння знайти незлочинний шлях виходу із кризових ситуацій.

Окремо, на нашу думку, варто зосередитись на заходах індивідуального запобігання подружнім убивствам щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі, оскільки ця група осіб належить до групи „підвищеного ризику”. Крім того, заходи виховного, психологічного, медичного, реабілітаційного характеру мають деякі особливості в силу статусу зазначеного кола осіб. Так, зазначені заходи, перш за все, повинні спрямовуватись на прискорення процесу соціалізації цієї категорії осіб і

недопущення в їхній поведінці будь-яких агресивно-насильницьких проявів по відношенню до подружжя, членів сім'ї/родини.

Особливої уваги в системі запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні вимагають заходи індивідуального впливу щодо осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, особливо тих, які вчинили насильницькі злочини проти особи або одного із подружжя, членів сім'ї/родини. Відповідно до Державної програми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі [3] з метою попередження рецидивної злочинності таких осіб, їх соціальної адаптації, сприяння формуванню позитивної громадської думки серед населення про осіб, звільнених з місць позбавлення волі створюється Центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, який веде персональний облік таких осіб для встановлення обсягу необхідної для них соціальної допомоги.

Центр забезпечує роботу з надання соціальних послуг у соціально-побутовому, психологічному, соціально-педагогічному, соціально-медичному, юридичному напрямках; послуги з працевлаштування та інші соціальні послуги [4].

Заходи індивідуального запобігання подружнім убивствам повинні застосовуватися комплексно, бути взаємоузгодженими, ретельно спланованими, широко поширеними серед контингенту, що їх потребує. Необхідно привертати увагу суспільства до осіб, звільнених з установ виконання покарань, залучати державні установи та організації до вирішення проблем маргінальних верств суспільства, надання допомоги окремим особистостям. Також запобігання подружнім убивствам на індивідуальному рівні повинно проводитися із залученням громадських організацій, які здійснюватимуть допомогу у працевлаштуванні, надаватимуть підтримку у вирішенні житлових проблем, отриманні психологічної допомоги, організовуватимуть навчання та реалізовуватимуть програми, спрямовані на розвиток особистості й повернення до просоціального життя осіб, від яких з певною імовірністю можна очікувати вчинення злочину.

Список використаних джерел

1. *Профилактика преступлений*. Учебное пособие. / Ю.Д. Блувштейн, М.И. Зырин, В.В. Романов. – Мн.: Изд-во «Университетское», 1986. – 287 с.
2. *Про попередження насильства в сім'ї*. Закон України від 15.11.2001. № 2789-III // Офіц. вісник України. – 2000. – № 51. – Ст. 2258.
3. *Про затвердження Державної програми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки*: Постанова КМУ від 30.08.2004 р. № 1133 // Офіц. вісник України. – 2004. – № 35. – Ст. 2344.
4. *Типове положення про Центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі*: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 14.02.2006 № 31 // Офіц. вісник України. 2006. – № 17. – Ст. 1277.

The article deals with the criminology description of the prevention processes of matrimonial murders at the individual level.